

„...MEGGYŐZŐDÉST ÉS ÉLETET SZEREZZEN”

Major József sátoraljaújhelyi prédikátor
1820-as beszéde a lelkeszi hivatásról

MAGOS ISTVÁN

„Csak az Istentől lelkesített ember hirdetheti épületesen Isten igéjét.”
(Major József)

Major József (1779–1830) 1816-tól haláláig volt a sátoraljaújhelyi református gyülekezet prédikátora. Előtte, jénai peregrinációját követően, 1805-től Szepsiben lelkészkedett, innen kapott meghívást Sátoraljaújhelyre, amit végül püspöki jóváhagyással fogadott el.¹ E gyülekezet tagja volt Kazinczy Ferenc is, aki ez idő tájt fontos tisztséget töltött be mint főkurátor (1814–1817). Major éppen a széphalmi mester ilyen irányú szervezői tevékenysége eredményeként lett a nagy múltú sátoraljaújhelyi protestáns egyházközség lelképásztora, egyesítve személyében az addigi, zavart viszonyokat eredményező kétpapságot.² „Mit nem cselekedtetek, s mit nem vittetek végbe ti is, óh, sátoraljaújhelyi szent eklézsiának fő-fő előljárói – mondta későbbi prédikációjában Major –, akik mind személyetekben, mind mézzel írott számtalan leveleitekben, édes hajlandóságaitok kinyilatkoztatása által buzdítottatok e szent hivatal elvállalására.”³

¹ *Consistorium újításakor tett tanításában* Lácza Szabó József sárospataki prédikátor és professzor az akkori metódusról így beszélt: „A tanítók közt elsőnek tartatik a lelkitanító vagy prédikátor, aki minekutána hosszas tanulás és tapasztalás által gyakoroltatva, több rendbeli kemény megvizsgáltság után alkalmasnak ítéltetik ezen szent hivatalra, szoros esküvés alatt meghatalmaztatik és felszenteltetik, a gyülekezet megegyező akarata által meghívattatik, az egyházi felsőség által hivatalában megerősítettetik...” (h. n., 1820, 7–8.)

² Fejes István: *A sátoralja-újhelyi ev. ref. egyház története 1522–1889*, Sátoraljaújhely, „Zemplén” Könyvnyomda, 1889, 175–190. Lásd Kazinczy köszönőlevelét Fülep Gábor (Eöry Fülep Gábor) szuperintendensnek: *KazLev* (Kazinczy Ferenc Levelezése, I–XXI., s. a. r. Váczy János, Bp., Akadémiai, 1890–1911; XXII., s. a. r. Harsányi István, Bp., Akadémiai, 1960; XXIII., s. a. r. Berlasz Jenő, Buda Margit, Cs. Gárdonyi Klára, Fülöp Géza, Bp., Akadémiai, 1960; XXIV., s. a. r. Orbán László, Debrecen, Debreceni Egyetemi, 2013; XXV., s. a. r. Soós István, Debrecen, Debreceni Egyetemi, 2013 [Kazinczy Ferenc Összes művei]) XXII/5545 (3078/a.), 322.; vö. *KazLev* XI/2592, 211–213. (Kazinczy főkurátori *Beköszöntő beszéde*).

³ *Keresztyén tanítás az Istennek fiában, a Jézus Krisztusban való keresztyén hitnek boldogító erejéről, mellyel prédikátori szent hivatalát a sátoraljaújhelyi hely. vallástételt tartó eklézsiában elkezdte Major József*, in *A sátor-alja-újhelyi Magyar-Országban legrégebbi Evangelica Helvétziai*

Újhelyi hivatalát Major József ünnepi istentisztelet keretében foglalta el, amelyet kiadványban is megörökítettek. Ennek bevezetőjében Kazinczy gyülekezetükről mint az első reformált magyar eklézsiáról emlékezett meg, ahol kezdetben Dévai Bíró Mátyás és Batizi András szolgált, s utánuk még sokan mások. Majorra térve kiemelte tudományát, ékesszólását, szívét és nyájasságát, melyeknek köszönhetően köztiszteletnek örvendhet.⁴ Első újhelyi szónoklata, melyet „felette fényes auditórium” előtt tartott meg,⁵ és a más vallásúak is meghallgattak, „olyan volt, mint a manna”. Beszéde „oratori tekintetből is mindenkit elbájolt”.⁶ Az istentiszteletet Kazinczy zárta, Jézusnak Zákéushoz intézett szavaival fejezve be rövid installációját: „Ma lett idvessége e háznak!”⁷

Kazinczy Ferenc mindvégig jó véleménnyel volt Major Józsefről mint lelkipásztorról – nagy műveltségű, tiszta gondolkodású, érzésű és erkölcsű férfinak mondta nekrológiájában is⁸ –, aki nem „okosságregulákat”, hanem a „szív vallását” hirdette, ami e téren Kazinczynak is az ideája volt. Több mint tíz évvel a fentebb említett esemény utáni egyik leveléből megtudhatjuk, hogy „szoros barátság” fűzte a prédikátorhoz, aki – bár nem volt a nyelvújítás híve⁹ – otthonában is fel-felkereste a nagy újítót. Az egyik ilyen alkalomról készített beszámoló Major humorérzékéről is informál: „Major újhelyi prédik[átor] ma délután nálam volt – írja Kazinczy gróf Dessewffy Józsefnek. – Beszélte, hogy Mádon voltál, s benn a konferenciában is. Nagyon kedves volt nekem ezt hallani. Major nagyon beléd szeretett; nevette,

Vallástételű Ecclesiának öröm-innepe, midőn az itt háromszáz esztendőök olta szokásban volt két (s olykor három) Predikátorság, a Tisza-melléki Nagy Tiszteletű Superintendentia engedelmevel eggyé-olvasztván, Tiszt. Nemes és Nemzetes Major József úr, ez előtt a Szepsi Ecclesia Lelki-Pásztora, s a Ven. Abaúji Egyházi Megyének Assessora, 1816. április 7. napján mint Újhelyi Predikátor, hivatalába belépett, az Ecclesiát megköszöntötte, s ennek nevében Fő-Curátora Tek. Kazinczy Ferencz Úr által megköszöntetett, Sárospatak, a Consistorium Végezéséből, 1816, 31–32.

⁴ Kazinczy magasztalással szól az új prédikátorról, hogy „a népet arra kényszerítem, hogy a szent szolgálókat tisztelje, nem úgy, mint nálunk, a Kálvin fiainál szokás” (KazLev XIV/3165, 68.).

⁵ KazLev XIV/3208, 188.

⁶ KazLev XIV/3184, 124. (Kazinczy – Döbrentei Gábornak).

⁷ *A sátor-alja-ujhelyi Magyar-Országón legrégebb Evangelica Helvétziai Vallástételű Ecclesiának öröm-innepe...*, i. m., 43.; Lk 19,9.

⁸ Lásd a 16. jegyzetet!

⁹ Ezzel kapcsolatban lásd pl. a Hübner-fordításról szóló fejezetünkben idézett Kazinczy-levelet (KazLev XIX/4602, 554.). S főként Majornak a Kazinczy által ortológus megnyilvánulásai miatt nem éppen kedvelt Láczi Szabó Józsefről mondott emlékbeszédét, melyben az elhunytat – kiváló jellemtulajdonságai mellett – ugyanazért méltatja, amiért korábban Kazinczy Majort elmarasztalta: „egy volt ő azon magyar íróink közül, kiket a nyelv újításának lelke meg nem szállott, tiszta magyar írása módját megtartván mindvégig”. (*Az Isten jóságának az egészséges és jó napokban való háládatos megismerése és érzése, [...] Láczi Szabó József [...] tisztességére [...]*, Sárospatak, Nádaskay András, 1828, 22.)

hogy a rossz prédikáció alatt csaknem elaludtál, s inkább a Kézy [Mózes] verseit olvastad.”¹⁰

Major Józseffel nemcsak „egy excellens papot” kapott az újhelyi templom, hanem egyebek mellett, az ellenkezések ellenére,¹¹ 1825-ben végre egy orgonát is, mellyel kapcsolatban 1814-es főkuratori beszédében Kazinczy még mint a legnagyobb hiányosságról szónokolt: „Nekünk tágas, nekünk csinos, nekünk új templomunk vagy; e részben nincs min gondoskodnunk, hanemha belé egy orgonát hozatnánk, mely által az éktelen éneklés megszélidíttessék. Ha valahol, azt itt kellene, azt itt illene tenni.”¹²

Nem is hagyhatta Kazinczy, tisztségéről való lemondása után sem, hogy a szepsiekhez hasonlóan veszítsék el jó hírű lelkészüket – például amikor a kassaiak nézték ki maguknak: „Kassa tiszt[eletes] M[ajor József] Urat soha meg nem kapja. De minek azon törekedni. Választhatna-e Kassa jobban, mint ha Németh József urat [...] tenné papjává? Legyen ezen az úr!” – szólította fel 1825-ben Dulházy Mihályt, Desseffy József titkárát, a *Felső Magyar-Országai Minerva* című folyóirat szerkesztőjét.¹³ Egy évvel később már végleg el akarta vágni vékony reményfonalukat: „Major úrnak *egyetlen* gyermeke van, pataki prof. Csengeriné, s Újhelyben *szőlei*, gazdagabb fizetése, mint Kassán, mégpedig *sokkal gazdagabb* – hogy menne hát Kassára?”¹⁴

Sajnos azonban ezt követően Major már csak négy évig szolgálhatott Sátoraljaúj-helyen: 1830. november 10-én, 51 éves korában vízibetegségben elhunyt – említett, férjzett lányán kívül egy legfőljebb három-négy éves István nevű fiúgyermeket hagyva maga után. Temetéséről, melyen a már idős Kazinczy reumája miatt nem vehetett részt, nemcsak barátait tudósította,¹⁵ hanem a *Magyar Kurír* olvasóit is. Nekrológja szerint Ferenczy József sárospataki prédikátor (a szobrász Ferenczy István testvére) és Nyíri István pataki professzor „a mindenik vallásból összegyűlt tömött sokaság előtt igen nagy mértékben érdemlett javallással, sőt csudálással” szónokolt. További jó fényt vet Major jellemére és prédikátori működésére, hogy hitfelei mellett a katolikusok is részt vettek a temetésén: „A helybeli plébános, [...] az egyesült katol[ikus] (!) esperes [...] mind önként tett harangoztatásai, mind megjelenésük által mutattak figyelmet a megholt tanító iránt, a piaristák kollégi-

¹⁰ KazLev XIX/4408, 222.; 4602, 554.

¹¹ Liszcai Sámuel, „a puritán érzelmű felső-zempléni esperes” ellenezte Major 1823-as indítványát, ám két év múlva mégis megvalósult a terv, 2000 forintba került az új hangszer, az első orgonista Lőrinczy Gedeon volt (vö. Fejes István: *A sátoralja-újhelyi ev. ref. egyház története...*, i. m., 186.).

¹² KazLev XI/2592, 213.

¹³ KazLev XIX/4571, 500.

¹⁴ KazLev XX/4683, 106.

¹⁵ Bártfay Lászlót és gr. Vay Ábrahámot 1830. november 15-én (KazLev XX/ 5232, 402–403.; XXII/5633 (5232/a), 441.).

umának általánosan szeretett, ritka érdemű rektora pedig [...] a családi címerrel ékesített s a vármegye hajdúi által közbefogott koporsót, a helybeli gimnázium minden professzoraival s egész ifjúságával a temetőig kísérté ki. Az ilyet örömmel hallja a jobb gondolkodású s érzésű Olvasó, mert dicsőségére van az időnek, s felséges Fejedelmünk uralkodásának.”¹⁶

CENTENÁRIUMI BESZÉDE

Másfél évvel az új lelkész érkezése után, a reformáció harmadik centenáriumát Sátoraljaújhelyen is megünnepelték. Glatz Jakab a kétszáz évvel ezelőtti, birodalomszerte megtartott emlékezésekről szóló könyvében több mint tíz oldalt szentelt Major József – a „mély tudományú, hathatós ékesen szólású s mindenek kedvességével bíró prédikátor” – szónoklatának részletes ismertetésére, amelyet a leírás szerint az istentisztelet végén azonnal nyomdába küldtek, és Szemere István alispán, császári királyi tanácsos költségén kinyomtattak.¹⁷ Mivel Major e művével külön tanulmányban foglalkozunk, most jóval rövidebben foglaljuk össze a mondanivalóját.

Beszéde bevezetésében és az azt megelőző imádságban Major hálát ad Istennek „a boldog emlékezetű reformáció” hasznaiért: hogy az Ige fénye immár világosságot áraszt a boldogság útjára, s minden eszközt biztosít, hogy „az igazság ismeretében mindig továbbmehessünk”. „Szent álmélgodással és tisztelettel” kell a reformátorokról is megemlékezni, akik „minden emberi félelmet és embereknek tetszeni kívánó indulatot” félretettek annak érdekében, hogy szabadulást szerezzenek a lelki rabságban sínylődő hinni vágyóknak. A jelen lévő katolikus hallgatókat is ünneplésre hívja, mondván, a hitújítás által az Úr velük is nagy dolgot cselekedett.

A továbbiakban Major főként arra a kérdésre keresi a választ, hogy mi volt a reformáció főcélja, és ezt a célt a reformátorok szem előtt tartották-e mindvégig. S a későbbi századok alatt, egész a jelenig, mennyire érezték át ennek fontosságát. A főcél nem lehetett más, mint megtisztítani a vallást a hagyományoktól, és az embereket Krisztus ismeretére s követésére vezetni. Sajnos azonban ezt a célt már Luther és társai sem tudták mindig megvalósítani. Gyarlóságuk abban is megmutatkozott – ami a nagy emberekkel gyakran meg szokott történni –, hogy emberi

¹⁶ *Magyar Kurir*, 1830/II., 43. szám, november 26., 349–350. Ezen a hétvégén két jeles halottja volt Újhelynek, a következő napon Vékey Károly (1801–1830) alügyészt temették, a nekrológ róla is szól (vö. *KazLev XXI.*, 712–713.).

¹⁷ Valószínűleg kis példányszámban, mi közgyűjteményben eddig csak Sárospatakon akadtunk nyomára, ezúton is köszönjük a kollégiumi könyvtár munkatársainak szíves segítségét. (Vö. Glatz Jakab: *Az ausztriai csász. kir. birodalomban 1817-ben tartott reformáció harmadik százados öröminnépének előadása*, ford. Márton József, Bécs, Pichler Antal, 1818, 234–245.)

tekintélyüket olykor felcserélték a Szentírással, illetve hagyták, hogy követőik azt az Igével egyenértékűnek tekintsék.

Nem hallgathatta el, hogy a további reformálódást a későbbi századokban a hitvallások, a „confessiók” is akadályozták (a *Helvét hitvallást* is említi), melyek születték a hipokritákat, akik érdekből „megesküdtek, hogy hiszik azt, aminek semmiségét átlátták”. A vallás ennek folytán Magyarországon is „políciái intézette” alacsonyodott le: „Valami szolgálai félenk és kis lélek fúrta magát belénk, s nem bátorkodunk a hibák, a fogyatkozások felől csak suttogni is...” Ezért szólt már e beszéde végén is szeretettel az újabban alakult „nem fanatikus” felekezetekről („sectákról”), például a herrnhuti testvérgyülekezetéről (*herrnhuterekről*), vagy a metodistákról, amelyek az evangélium „okos terjesztése által” valósággal is továbbvihetik a reformáció ügyét, ha „mindent Isten dicsőségére cselekszenek”.¹⁸

EMLÉKBESZÉDEI

„Mint nagy hírű papnak, emlékezte most is fennáll” – olvassuk egy 19. század végi lexikonban Major Józsefnél.¹⁹ Művei számunkra is megújíthatják emlékéit, melyek között nyomtatásban megjelent emlékbeszédei is szót érdemelnek.

Egyházi szónokként – vagy ahogy önmagát szokta nevezni: mint „keresztyén orátor” – halotti beszédeiben is Isten ismeretének terjesztésén fáradozott. „A földi halál az isteni élet dicsőségének igaz prédikátora” – vallotta a bevezetésünk után olvasható művében (131.). Jelesebb kortársaihoz hasonlóan²⁰ ilyenkor is „az élet bölcsességére” nevelt, az evangélium segítségével. 1818-ban, Domokos Sámuel távozásakor például a jó halálról oktatta hallgatóit, mondván, „nincs bölcsőbb mesterség, mint megtanulni összebarátkozni a halállal”. Major e prédikációja szerint „a halál félelmei az élet nagy őrei; ezek indítják az embereket arra, hogy magukat megtartani igyekezzenek”.²¹

Legkidolgozottabb emlékbeszédét 1819-ben mondta el Fáy Mihály főtáblabíró búcsúztatóján, *A világi dolgoknak hiábavalósága és az emberi életnek illendő becsülése* címmel. E művében a „*Ha Isten olyan jó, miért van ez a sok gonosz, amellyel tele van a föld?*” gyakori kérdésre is megfelel. A Teremtő létét az akkori kérdés még nem vonta kétségbe, válaszában ezért arra emlékeztet, hogy a mindennapi

¹⁸ Major József: *A reformátzio százados innepe (...)*, Sárospatak, Nádaskay András, 1817.

¹⁹ Sz. Kiss Károly–Kálmán Farkas–Bierbrunner Gusztáv: *Új Magyar Athenás. Ujabbkori magyar protestáns egyházi írók életrajzgyűjteménye*, Bp., Aigner, é. n. [1882], 268–70.

²⁰ Lásd pl. id. Szilágyiról szóló tanulmányunkat, ill. szövegközlésünket: *Vallástudományi Szemle*, 2017/1., 9–25.

²¹ *Eggy filozófus keresztyénnek a halálról való gondolatjai, melyeket néhai tekintetes, nemzeti és vitézlett Domonkos Sámuel (...) tiszteletére (...)*, Sárospatak, Nádaskay András, 1818, 6–8.

bajok és a számtalan nyomorúság az Istentől való elszakadásunk következménye. De reményt is nyerhetünk abból, hogy mivel ez nem az Isten által teremtett eredeti állapot, nem is a végső állapotunk. Alkotónk gondoskodott „az ő megtérni kívánó és hív alattvalóinak helyreállítatásáról, a Világ felséges megváltójának, a mi Urunk Jézus Krisztusnak könyörülő közbenjárása által”. Ahogy Isten léteiben, úgy tehát az isteni gondviselésben se kételkedjünk, amire beszéde végén is felhívta a figyelmet: „Erősen ragaszkodj ama princípiumhoz, hogy ámbár gonoszok vannak is e világban, mindazáltal bölcs és jó e világnak Teremtője, és jó volt teirántad!”²²

Legkedvesebb tanára, Rozgonyi József sárospataki professzor (ifj. Csécsi János unokája) temetésén, 1823-ban *Az emberi ismeretek tökéletlensége, az örvendetes reménységek kútfeje a halálban* címmel prédikált. Bár maga is felettébb vigasztalan volt ezen az alkalmon, „oratori lantjának lankadó húrjain” azonban most sem csupán a mindenki által szeretett férfi elmúlását keseregte – aki hirtelen halála miatt szinte „tanítói székéből lépett a koporsóba” –, hanem az evangélium segítségével vigasztalást is nyújtott. Rámutatott, hogy bár ismereteink tökéletlenek, bizonyos feltételek mellett mégis tisztán láthatunk: „Az az isteni gondviselésnek soha eléggé nem magasztalható jótéteménye, hogy mindnyájunkba az igazság iránt egy tiszta és szent indulatot öntött, amely minket, ha azt magunk a mi erkölcsi eltévelyedéseink által meg nem rontjuk, az ismeret és a hit dolgaiban csaknem oly bizonyosan vezérel, mint a legfundamentumosabb bizonyító okok.”²³

1828-ban egy másik neves sárospataki professzor, illetve prédikátor – az 1817-es centenáriumi reformációs ünnepségek szintén jeles szónoka –, Lácza Szabó József temetésén is Major szolgált. E beszédében Isten jóságának észrevételére buzdított az egészséges napokban, ami által könnyebben felkészülhetünk a későbbi, betegségekkel terhes halál előtti időkre. Azonban az ilyen felfogás szerinti élet ritkaságszámba ment akkor is. Jellemzőbbnek ennek épp az ellenkezőjét tapasztalta: „Sokan még csak nem is gondolkoznak arról, hogy jól megy az ő dolguk, és az élet örömei s gyönyörűségei mellett eszükbe sem ötlik, hogy úgy vennék azokat, mint az élet boldogságát, hanem mint egy álomban, úgy mennek által az életen, anélkül, hogy az életnek és ennek örömeinek adója és szerzője iránt valaha csak egy háládatos érzés is megmozdulna szívükben.” Pedig „aki a jó és egészséges napokban figyelemmel

²² *A világi dolgoknak hijjávalósága és az emberi életnek illendő becsülése egy Halotti Beszédbe foglalva. Néhai Tekintetes Nemzetes és Vitézlett Fáji Fáy Mihály (...) tiszteletére (...),* Kassa, Ellinger István betűivel, 1821, 3–17.

²³ *Az emberi esméretek tökéletlensége, az örvendetes reménységek kútfeje a halálban, egy keresztény tanításban előadva, mellyet néhai tekintetes, nemzetes és tudós Rozgony József (...) tisztességtételére (...),* 1823, 9.; a búcsúztatóról a *Hazai s Külföldi Tudósítások* is írt (1823/41., 321–322.).

tartott minden örömet, mellyel Isten őt megajándékozta, [...] az a nyomorúság napjaiban sem felejtí el, hogy egykor boldog volt”.²⁴

Már a fõntebbi beszédei is tanúsítják Major gondviselésbe vetett törhetetlen hitét, azonban a legnagyobb bizonyossággal errõl a meggyilkolt, többgyermekes fiatal édesanya, Szirmay Apollónia halálakor prédikált, 1826-ban. Lehet-e a „még virágjában lévõ asszonyság”-nak egy „istentelen keze általi keresztülzúzzatásakor” is egy „jó Isten munkájáról” beszélni? Vajon megnyugodhat-e az ember abban, hogy ez is Isten akarata? Ezek a kérdések nyilván több jelenlévõben felmerültek. Major mélyen hitte – nem mentve fel természetesen bûne alól az elkövetõt –, hogy a Gondviselõ tudta nélkül a gonosz sem vihetné véghez tervét. Ezért „keseredett szívvel” ugyan, ám most is bizalomra buzdított, mint olyankor, amikor „az isteni végzések annyira elrejtette nincsenek”. Szókratész és Jób példáján keresztül az ember rövidlátóságára is emlékeztetett, hiszen Isten az embert nem csupán a látható dolgokért teremtette: „Olyan az ember, mint a gyermek, aki a földet felszántatni nem engedné azért, mivel azzal egy néki kedves szép virágszál kifordíttatnék. [...] Hogy ama távol lévõ nagyobb jót az Úr nekünk megadhassa, elveszi tõlünk a kisebbet, s a mi kedves szép virágunkat kiszántja. [...] De vagyon bizodalمام a földmívelõhöz.” Legköltõibb vallomása ez, ingani nem tudó gyermeki hitérõl.²⁵

HÜBNER-FORDÍTÁSA

Major József a lelkipásztori hivatás leggyümölcsözõbb területét az ifjúság nevelésében látta. 1825-ben bibliai történetek kiadásával is szolgálni kívánta ennek ügyét: Johann Hübner (1668–1731) német pedagógus népszerű könyvének fordítását minden magyarországi református püspöknek név szerint ajánlva jelentette meg két kötetben, az elsõben az ószövetségi, a másodikban az újszövetségi történeteket összefoglalva.²⁶

Kazinczy Major e munkájával olyannyira elégedetlen volt, hogy elkészítette a saját változatát²⁷ – amint Zádor Györgynek sietett eldicsekedni: bővebben, mégis

²⁴ *Az Isten jóságának az egészséges és jó napokban...*, i. m., 3–17.

²⁵ *A szerentsétlenség is, mellyel más emberek által illetetünk, a mi életünk sorsát igazgató Fõ-Valóságtól vagyon: Egy halotti beszédben elõ-adva, mellyet néhai Nagyságos Szirmay Apollónia asszonynak (...) szerencsétlen halálakor (...) elmondott Major József (...)*, Sárospatak, Nádaskay András, 1826, 39–54.

²⁶ Mûvének címe: *Hübner Bibliabeli históriái az ifjúság és a nemzeti oskolák számára*. T. T. Adler Friderik Kerestely úrnak negyedik kiadása szerént újra átdolgozta és magyar nyelven kiadta Major József (...), I–II., Sárospatak, Nádaskay András, 1825, 319+275 lap.

²⁷ *Szent történetek az Ó és Új Testamentom könyvei szerint*, Sárospatak, Nádaskay András, 1831 – új kiadása: *Biblia Kazinczy Ferenc szavaival, elmélkedéseivel és imádságaival*, kiad., utószó Busa Margit, Bp., Cserépfalvi, 1991.

kevesebb íven.²⁸ Több levelezőtársának is megküldte kritikáját Major e művéről, Guzmics Izidor pannonhalmi apátnak például ezt írta: „Az újhelyi prédikátor éppen most adta ki (1826) a *vén* teol[ógus] munkáját, de egy német *új* teol[ógus] elváltoztatásaival. Az nekem úgy nem tetszik, mint az első.”²⁹ Legjobb barátjának, a költő-evangélikus püspök Kis Jánosnak részletesebben is kifejtette véleményét: „Újhelyi prédikátorunk [...] ezidén adta ki az Adler³⁰ után újradolgozott Hübner-t. Ez valóban nem az, amit viszont én akarjak adni gyermekeim kezébe. Új teológiai tudománya van belészöve, s tagadni szeretné az ördögöket, angyalokat – ami jó lehet, de nem ide való –, mert mi lesz úgy a zsidó és keresztyén mitológiából? S hogy illik össze, hogy az Éva ördöge alatt a rossz indulatot értjük, s a Krisztust megkísértő ördög alatt Sátánt, azaz *Kísértőt*: de azért elmondjuk a Jákob lajtorjáján fel- és lejáró angyalokat etc. Én azt akarom, hogy gyermekeim tudják, mit hitt a zsidó, a keresztyén mit tanított. Ezenfelül a stílus rettenetes; Major úr sem olvas új magyar könyveket, s így beszéde alkalmasint olyan, mint a Szcenci Molnáré. Hozzáálltam tehát, s egy hét alatt kész volt az enyém.”³¹

A Major-mű bevezetésében azt olvassuk, hogy a kidolgozás során „a Szent Írás magyarzásának tisztább, helyesebb és józanabb módja haszonra fordított” (XI.). Ha belelapozunk a történetekbe, könnyen megtaláljuk a Kazinczy által kifogásolt részeket is. Például az első bűnesetnél Évában „a testi indulatok győzték meg a józan okosságot és a lelkesméretet; evett hát”, látva, hogy a kígyó, „melyet úgy hoz fel Mózes, mintha beszélt volna”, szintén jóízűen fogyasztja a tiltott fa gyümölcsét. A Jób-történet ugyanilyen „demitologizált”: Isten „egy gonosz szívű rágalmazónak, kit Sátánnak nevez a szent Írás”, megengedte, hogy „némely kísértetek által próbálgassa meg Jób állhatatos kegyességét”.³²

S mintha Révész Imre ellenfelei, a 19. század második felének „egyházi reformerei”³³ is e kiadványból tanultak volna: a második kötet szerint³⁴ ugyanis Jézus nem Isten-ember – akinek még Fodor Pál fordítása, az először 1754-ben megjelent, majd a 19. század második feléig számtalan kiadást megért első magyar Hübner

²⁸ KazLev XIX/4590, 530.

²⁹ KazLev XIX/4589, 527.

³⁰ Friedrich Christian Adler (1771–1828) német teológus.

³¹ KazLev XIX/4602, 554.

³² *Hübner Bibliabeli históriái...*, i. m., I., 18–19., 263.

³³ Ezzel kapcsolatban lásd Nagy István 20. század eleji tanulmányát, „*Továbbra is reformálódjatok!*” *Reformáció Magyarországon – századról századra* c. könyvünk 133–155. lapján (Bp., Spalding Alapítvány, 2017).

³⁴ Lásd különösen a Jézusról, illetve Jézus vallásának méltatásáról szóló két keretfejezetet.

hirdette,³⁵ s prédikációiban persze Major is³⁶ –, hanem csupán ember, „a galileabeli Názáretből való próféta”, „ama nagy férfiú”, „egy rendkívül való férfiú”, vallásalapító, aki földünk Teremtőjéhez hasonlóan szintén egy új világ, az erkölcsi világ teremtője. A lap alján ezeket a kérdéseket találjuk e részeknél: „*Minnek tartották ekkor Jézust?*”; „*Miért kívánjuk ismerni a nagy és érdemes férfiakat?*”³⁷ A szöveghez kapcsolt katekizáló kérdések – főként amelyeket zárójeles megjegyzések is kiegészítenek – általában jól aktualizálják a témát. Például Jézus hivatása megkezdésénél ezt a fontos kérdést találjuk: „*Hogy kellene minden embernek hivatalba lépni?*”³⁸ Vagy amikor a samáriai asszonnyal beszélgetve Jézus a tiszta vízhez hasonlította „tudományát”, jellemzően a következő kérdésre kér választ: „*A tanítás közben sok függ-é az előadástól?*”³⁹ Az alábbiakban közölt Major-mű 8. §-ában megtaláljuk a választ.

Major iskolai használatra is szánt kézikönyvének szövege azonban mintha ellentétben állna a lelkipásztori küldetésről vallott felfogásával is. Míg a következő oldalakon olvasható tanácsaiban a korban népszerű *erkölcsi prédikációk* helyett a „hitről szóló tanításokat”, vagyis a Biblia üzeneteinek hiteles hirdetését tartja a prédikátor fő feladatának, gyermekbibliája moralizál. Mintha a fiatalabbak vonatkozásában már nem hinné, hogy a *csodálatos* bibliai történeteket a Biblia stílusában előadva lehet a legjobb célt érni. Sőt választott „csodálatlanító” módszerével sem hiszi, hogy elérheti célját. Így zárul a könyv: „Immár kedves Gyermek! megismerttettem veletek életét, történeteit és halálát annak a férfiúnak [Jézusnak], aki vég nélkül való igaz boldogságára élt az emberi nemzetnek: igen sokat beszéltem

³⁵ Száz és négy válogatott bibliai történet, amelyek az ó és új testamentumi szent írásokból a gyengéknek kedvéért össze-szedett Hübner János, magyarul pedig Fodor Pál megfordított, II., Nagykároly, Sz. Némethy Pap István, 1762, 324., 369., 398. stb. E mű az első bűnesetet is biblikusan tárgyalja: „Erre a bűnre az ördög csalta el őket, aki akkor a kígyó alatt lappang vala...” (I., 10.) A történetek számát tekintve a következő eligazítást találjuk az előszóban: „Ebben a könyvben kétszer ötvenkét történet, mind az Ó, mind pedig az Új Testamentumból elő-adattatnak. Minekokáért a gyengébb gyermekeknek, kik minden hetenként csak egy-egy történetet tanulhatnak-meg, két esztendő; az öregebbeknek pedig, kik minden hétben kettőt el-vegezhetnek, ezen könyvnek ki-tanulására egy esztendő kívánatik.” (*Elöl-járó beszéd*, [3.]) Busa Margit viszont kicsit elszámolta magát: Kazinczy bibliájában szerinte „azért van 104 elmélkedés, hogy félevenként újrakezdve minden hétre egy-egy részlet legyen” (i. m., 437.).

³⁶ Lásd pl. újhelyi beköszöntő beszédét: „Az Isten Fiában, a Jézusban való hit elkerülhetetlenül szükséges a mi szívünknek, [...] mi csak egyedül abban találjuk boldogságunkat, ha ismerjük amaz egyedül igaz Istent, és akit ő elbocsátott, a Jézus Krisztust.” (*Keresztyén tanítás...*, i. m., 19., 22.) „A Jézus Krisztus Isten volt...” – írta Kazinczy is Berzsényinek (KazLev VIII/1907, 256.) S Lácza Szabó *Keresztyén katekizmusában* is ezt olvassuk: Isten a maga örökkévaló Fiát „emberré lenni engedte üdvösségünkre” (Győr, Streibig József, 1796, 48–49.).

³⁷ I. m., 4–5., 182.

³⁸ Uo., 65.

³⁹ Uo., 76.

néktek az ő cselekedeteiről, melyeket ti ugyan még gyenge elmétekkel meg nem foghattok...”⁴⁰

Kazinczy ezzel szemben úgy adja elő a bibliai történeteket, „amint a szent Írónál találjuk, a mi tisztünk abban áll” – jelenti ki a bevezetésben. Major szövegével dialogizálva vállalja ezért az esetleges későbbi kritikákat is: „Lesznek, akiknek nem fog tetszeni, hogy az újabb exegeták tanításait hasznunkra nem fordítottuk...”

Kazinczy Bibliájából kimaradtak az erkölcsi kérdések – Szabó János pedagógus, a Vay család nevelője is ezt tanácsolta –, nehogy majdani olvasói a szent történeteket összetévesszék az *erkölcsi mesékkel*.⁴¹ Legföljebb néhol egy-egy dőlt betűvel szedett mondat tartalmaz magyarázatot, értelmezést. Kazinczy Guzmics Izidornak szóló egy másik levelében már évekkal a megjelenés előtt (végül csak halála után, 1831-ben jelent meg) összefoglalta e művével kapcsolatos céljait: „Minekutána a vallásbeli hidegség annyira elterjedt közöttünk, azon kellene inkább lenni, hogy annak oktatását megkedveltessük, ne megunattassuk. Nekem itt sok céljaim voltak: 1. hogy a gyermek a zsidó és keresztyén nép történeteit historice ismerje; 2. hogy amit a Szent Író mond, úgy tudja, ahogy a Szent Író mondja, ne ahogy ezek az idétlenül bölcs exegeták; 3. hogy a történettel együtt stílusa is formáltassék, s precízióval tudja elbeszélni, ami mondatott – mindenekfelett pedig, hogy a gyermeki szívben ébresztessék fel a vallásosság érzése, mely őtet kísérteteiben támogassa, csapásai közt bátorítsa, s örömeit megszentelje.”⁴²

ALKALMI BESZÉDE KEZDŐ PRÉDIKÁTOROKNAK

Major József alábbi szónoklata – az eddig említett beszédeivel ellentétben – nem hangzott el. Az idő rövideje miatt csupán írásos változatban jelenhetett meg, az

⁴⁰ Uo., 269.

⁴¹ Amit Szabó ezzel kapcsolatban Kazinczynek írt, az egybevág Major prédikátoroknak szóló tanácsaival: „Vannak, akik az *erkölcsi tanításokban, a kötelességek magyarázásában helyhezteszik a vallástanítás fundamentumát*. De helytelenül ezek is, mert ha a gyermek egyszer az Isten és a Jézus iránt bizodalommal és szeretettel van, az ő parancsolatja vagy intése, minden okoskodás nélkül, többet fog a gyermek szívére és akaratjára tenni, mint a mi egész morálunk. [...] Kihagytuk a kéziratból az erkölcsi hasznos tanulságokat. Miért? Azért, hogy meggátoljuk azon visszaélést, mely szerint a bibliai históriákat többnyire csak a morál kedvéért szokták tanítani. Nem azért vannak azok írva, mint az Aesophus meséi s más parabolák. [...] Nem olyanok azok a históriák, mint a mesék, melyek mint valamely *tok*, magukba foglalják a *magot, az igazságot, a tudományt*.” (KazLev XX/4864, 404.)

⁴² KazLev XX/4806, 310–11., 1827. július 10. Lásd még Mészáros István: A tankönyvíró Kazinczy, *Irodalomtörténeti Közlemények*, 1982/5–6., 527–537. (Major fordításáról: 531–532.); Uő.: Kazinczy, egy reformtankönyv szerzője, *Könyv és Nevelés*, 2009/4.

1820. október 8-án, Tornalján⁴³ megtartott papszentelés és püspökhelyettes-választás anyagát tartalmazó kötetben. Az ünnepségen egyébként Major is mondott egy *Rövid egyházi beszédet*, melyben mint „generális vicenotárius” beiktatta hivatalába Szathmáry Paksi Józsefet.⁴⁴

Az ehhez hasonló jeles egyházi alkalmakon, mint ahogy szolgálatok megkezdésekor is, gyakran hallhattak a hívek prédikációt a lelkipásztor hivatásáról. Ha a 19. század első felének ilyen témájú, nyomtatásban is megjelent szónoklatait áttekintjük – Diószegi Sámuel 1803-ban elhangzott debreceni beköszöntő prédikációjától⁴⁵ Révész Imre 1854-es szentesi beszédéig –, számottevő felfogásbeli változást is észlelünk a prédikátor tisztét illetően. Míg például Diószegi – akit paptársai keményen támadtak fűvészkedése miatt – elveti a világ bölcsességét, Révész már úgy véli, a prédikátornak kötelessége „mind a vallás és egyház, mind az egyetemes emberi élet mezejére vonatkozó ismereteket, művelődést és felvilágosodást terjesztetni, előmozdítani, megerősíteni és virágoztatni”.⁴⁶

A népes hallgatóság 1820-ban Katona Mihály jánosi⁴⁷ paptól hallott prédikációt *A lelki tanítók hivataláról*, amely számos párhuzamot mutat Major kötetvégi beszédével. Például a hitelesség kérdésében – „A lelki tanítónak egészen az evangéliumnak kell élnie”⁴⁸ –, vagy abban, hogy az ékesszólás mesterségének alkalmazását az egyházi szónoklás terén ugyanúgy „megbocsáthatatlan alacsonyágként” hirdeti, mint újhelyi kortársa. Major mindenesetre „szívre ható beszéddel” készült e témában is, mint ahogy „gyönyörű prédikációt tartott” a vármegye színe előtt 1817-ben, templomuk „gombjának” feltevésekor is⁴⁹, vagy 1819-ben egy keresztelőn, amelyen szintén jelen volt Kazinczy⁵⁰. A prédikálás módjáról szóló fejtegetéseiben Major azt tanácsolja fiatal pályatársainak is, hogy az igazságról „illendőképpen” beszéljenek. A mottóul választott ige folytatásával⁵¹ is egyező meglátásai nem veszítettek értékükből. Munkájából így nemcsak a kor egyik legjelesebb prédikátorának

⁴³ Tornalja – helység Szlovákiában, Rimaszombattól kelet-északkeletre.

⁴⁴ *Egynehány nevezetes Egyházi beszédek, melyek vicarius-superintendens fő-tisztelendő Szathmáry József úr kiválasztatása, s az ifjú prédikátorok felszenteltetések alkalmosságával tartattak, Tornallyán, octob. 8. 1820*, Sárospatak, Nádaskay András, 1821, 79–135.

⁴⁵ Fábíán József: *Lelki pásztori tárház*, I., Pest, Trattner János Tamás, 1818, 21–38. Diószegiről szóló tanulmányunk (*Alföld*, 2017/1., 73–84.) megjelent „Továbbra is reformálódjatok!” c. kötetünkben is (i. m., 237–254.).

⁴⁶ Lásd Révész Imre: *Székfoglaló egyházi beszéd, az egyházi tanításról mint a predikátor fő kötelességéről...*, Szarvas, Réthy Lipót, 1854, 8.

⁴⁷ Jánosi – helység Szlovákiában, Rimaszombattól délkeletre.

⁴⁸ *Egynehány nevezetes Egyházi beszédek*, i. m., 33.

⁴⁹ KazLev XV/3487, 310.

⁵⁰ KazLev XVI/3762, 453.: „Sohasem hallottam szebb agendát keresztelésre” – írta Kazinczy Major szolgálata kapcsán gróf Dessewffy Józsefnek.

⁵¹ 1Tim 3,1–4.7.

felfogását ismerhetjük meg, vagy az akkori egyházi állapotokat, hanem gyakorlati tudnivalókat is meríthetünk.

A prédikátor destinációjáról szóló e beszédét Major az alapoknál kezdi. Értethető, hiszen nem mindegy, mit tanít a vallásról és a reformációról, illetve a vallási egységről a protestáns hitszónok. Egy másik fontos kérdésben, az állam és egyház viszonyáról Majornak és a leendő szuperintendensnek egyébként különbözött a véleménye: míg Szathmáry úgy vélte, az ótestamentumi időkhöz hasonlóan akkor fog újra felvirágozni az eklézsia, ha „a világi és egyházi rend kezét fognak, s úgy szeretik egymást, mint testvér-atyafiak”, Major szerint – bár benne is felmerült a rendszerszintű gondok orvoslására az állami támogatás lehetősége – „a keresztyénység nem egyéb, hanem a státusztól [államtól] elválasztott, és általánosan lelkivé tétetett teokrácia”. A reformációról Major nem sokkal ezelőtt, 1817-ben a teljesség igényével szónokolt, azt azonban most is le kellett szögeznie, hogy „szükség volt” rá. Nem úgy, mint a vallási egységre, amit a meglévő akadályok elhárulása előtt mindegyik fél számára káros lenne erőltetni. A protestáns prédikátornak nem tiszta a látható egység megvalósítása (ez volt Luther véleménye is⁵²), inkább Isten ismeretét kell életre keltenie, és a reformáció művét előbbrevinnie.

A lelkipásztor csakis akkor szolgálhatja a reformáció ügyét, ha méltó tisztségére. Ám ha a több jövedelemért kész otthagyni nyáját – ami a korban gyakran előfordult, hasonló okok miatt, mint amelyekről Péczeli József évtizedekkel korábban „erkölcsi mesét” írt⁵³ –, az „rettenetes tanúja annak, hogy az ő hivatását úgy, amint kellene, nem ismeri”. S az sem kérdéses, hogy „az ilyen férfiú lehetetlen, hogy hű buzgósággal és apostoli lélekkel munkálkodjon”. Major itt természetesen nem arra céloz, hogy a prédikátor fizetség nélkül is megfelelően folytatja szolgálatát, épp ellenkezőleg, hiszen az ebből fakadó nehézségeket maga is megtapasztalta Újhelyre érkezése után. A következőket olvassuk Kazinczynak 1817. február 25-én elküldött leveléből:

*„Tekintetes Fő Curátor Úr, teljes bizodalomú Kegyes Drága Jó Uram!
Néhai újhelyi prédikátor tiszt[elendő] Katona Zsigmond úr özvegye az újhelyi nemes eklézsiát még néhai férjének a szolgálatjáért való fizetésnek restantiájában*

⁵² Luther jóval keményebben fogalmaz erről, mint Major: „Aki azt mondja, hogy a látható gyülekezet vagy egység teszi a keresztyénységet, az a maga bolond esze után indul, és aki erre a beszédre az Írást alkalmazza, az az isteni igazságot a maga hazugságaira vonatkoztatja.” (A római pápaságról, in *Luther Válogatott művei 2., Felelősség az egyházért*, szerk. vál. Csepregi Zoltán, Bp., Luther, 115.)

⁵³ *Juhász, bakok, juhok*, in Uő.: *Haszonnal mulattató mesék*, Győr, Streibig, 1788, 117-120. Vö. Kazinczy helyzetleírásával: „Mi nem fizetjük papjainkat, s tartozásainkat irántuk *alamizsnának* nézzük. Azt hisszük, hogy a *templom* szolgálja a *mi* szolgálaink, s eléggé vastagok vagyunk éreztetni velük, hogy mi őket *maraszthatjuk*, azaz kitehetjük.” (KazLev XII/2871, 417.)

adósnak tartja 12 köből élet [gabona], 47 forint és 32 szekér fával, és ezt a tractusi széken kívánja az ekléziától. [...]

*Hogy itt restanciák lehettek, abban már e kevés tapasztalásom után is semmit nem kételkedem, mert úgy látom, hogy Újhely a belső személyeket soha annak rendje szerint nem fizette. Én is eltöltöm mindjárt az esztendő, és a fizetésem nagy része kinn van, s azt sem kérdezik, hogy van ebben az állapotom. Nagyon bánom, hogy Szepsiből kijöttem, ha csakugyan így marad ez a dolog, és a fizetésben éppen oly tökéletes rend nem léssen, mint amilyenben kívánom én az egyházi szolgálatot tartani, én is magamról jó eleve másképpen gondolkozni kénytelen leszek. Mert ha az első esztendő is ebben a ringy-rongy papirosban így megyen, hát a többi valaha következhetőken mit várjunk?*⁵⁴

A nyereszkedésből, szakmányból folytatott szolgálat ellen kelt ki tehát Major, ami a reformáció előtti állapotokra emlékeztette.⁵⁵ S ami ellen viszont, mint igen elterjedt probléma ellen, ünnepi beszédében a leendő püspök, Szathmáry József is hasonlóan feddett ezen az alkalmon: „Úgy nézik ők a prédikálószekeket, mint oly teátrumot, amelyen magukat másokkal bámultatják, vagy oly menedékhelyet, melynek árnyékában a szegénységnek sanyarúságait elkerülhetik; és így inkább szüretelni, mint munkálkodni szeretnek az Úr szőlőjében, inkább csak az oltárról élni, mint a körül akarnak forgolódni. Ahonnan, ha látják, hogy a külső tekintet, becsület vagy haszon nem felel meg képzelt érdemeiknek s reménységeiknek; azonnal vagy elszakadnak Démással, a jelenvaló világhoz ragaszkodván, vagy ímmel-ámmal folytatják hivataluk tiszteit, megutálva nézik az ő szegény és együgyű hallgatóikat, kik az ő szélesen kiterjedett tudományukat illendően becsülni nem tudják.”⁵⁶

Ilyen magatartás mellett ugyanis teljesen mindegy, *mit és hogyan* prédikál az ige hirdetője, megfelelő korban kezdi-e meg szolgálatát, vagy túl fiatalon, egyszerű vagy kiművelt nyelven beszél-e, felkészült, vagy sem – e témákban is elévülhetetlen gondolatokat találunk a következő oldalakon (6–10. §) –: mert az ilyen rossz szolga legföljebb „erkölcsi csácsogókat” nevelhet a hallgatóiból is, nem pedig lelki szegényeket, akik elnyerik az Isten országát.

⁵⁴ KazLev XV/3387, 77–78.

⁵⁵ Centenárium ünnepi beszédében a reformáció előtti ezzel kapcsolatos állapotokról így írt: „a szeretet lelke bérbefogadott szakmányos szolgálattá változott” (*A reformátzio százados innepe...*, i. m., 15.).

⁵⁶ *Egynehány nevezetes Egyházi beszédek*, i. m., 66–67.